

Грига М. А. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4561-712X>

Кримінальна відповідальність за підкуп виборця та учасника референдуму: міжнародний досвід

Метою статті є компаративістське дослідження положень кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за підкуп виборця, учасника референдуму, у пострадянських та європейських країнах задля виявлення переваг і недоліків, акумулювання позитивного міжнародного досвіду, окреслення перспектив його використання у вітчизняному законодавстві. Визначено місце кримінально-правової норми про підкуп виборця, учасника референдуму в системі Особливої частини кримінального закону іноземних країн; досліджено питання наявності в законодавстві різних країн окремої статті, що встановлює відповідальність за такі злочини; окреслено діяння, що становлять об'єктивну сторону підкупу виборця, учасника референдуму, відповідно до законодавства іноземних держав; схарактеризовано основні заходи кримінально-правового реагування на досліджувані злочини; з'ясовано умови звільнення від кримінальної відповідальності виборців за спеціальними підставами. **Методологія.** Для досягнення мети як засоби наукового пошуку було використано загальнонаукові та спеціальні методи. Загальний діалектичний метод наукового пізнання став методологічною основою дослідження, що надало можливість проаналізувати різні аспекти законодавчого закріплення кримінальної відповідальності за підкуп виборця, учасника референдуму в їх розвитку, взаємозв'язку та взаємовпливів. Серед спеціальних методів дослідження застосовано такі: історико-правовий (для з'ясування аспектів становлення та розвитку криміналізації підкупу виборця, учасника референдуму); системно-структурний (для встановлення місця досліджуваної норми в структурі Особливої частини КК іноземних країн); порівняльно-правовий (для порівняльного аналізу врегулювання кримінальної відповідальності за досліджувані злочини в законодавстві різних країн). **Наукова новизна** отриманих результатів полягає в удосконаленні теоретичного розуміння міжнародного досвіду кримінально-правової регламентації відповідальності за підкуп виборця, учасника референдуму, здійсненні порівняльно-правового аналізу сучасних світових моделей такої регламентації для врахування позитивного міжнародного досвіду удосконалення вітчизняного законодавства. **Висновки.** У статті здійснено порівняльно-правовий аналіз норм кримінального законодавства деяких іноземних країн, що встановлюють відповідальність за підкуп виборця, учасника референдуму за низкою критеріїв. З'ясовано, що законодавство України узгоджено з позицією більшості європейських держав щодо встановлення кримінальної відповідальності за такі злочини в межах окремої норми Кримінального кодексу України. Така аналогія виявляється і у віднесенні цього складу у вітчизняному законодавстві до злочинів проти конституційних (виборчих, політичних) прав громадян у контексті дослідження структури Особливої частини Кримінального кодексу України. Водночас виявлено розбіжності між українським і європейським законодавством щодо характеру основних заходів кримінально-правового реагування на досліджувані злочини. Так, європейська практика оперує здебільшого штрафами, що може бути пов'язано з відсутністю соціальної потреби в обранні суворіших мір покарання. Визнано раціональним, з огляду на високу латентність підкупу виборця, учасника референдуму, запровадити закріплене в законодавстві європейських країн звільнення від кримінальної відповідальності за спеціальними підставами, зокрема, виборців або учасників референдуму, які добровільно повідомили правоохоронні органи про вчинення таких злочинів.

Ключові слова: підкуп; виборець; учасник; референдум; міжнародний досвід; кримінальна відповідальність; законодавство.

Вступ

Демократизм будь-якої виборчої системи залежить не стільки від обсягів політичних прав громадян, скільки від створення умов для їхньої повноцінної та вільної реалізації, формування та забезпечення дієвого механізму їх захисту. З огляду на інтенсифікацію виборчих процесів у нашій державі, питання, що стосуються поняття, змісту, принципів реалізації, а також форм, способів і засобів захисту виборчих прав громадян, останніми роками привертають посилену увагу науковців і практиків.

Так, проблеми протидії виборчим злочинам в аспектах дослідження їхньої кримінально-правової

кваліфікації, особливостей розслідування, кримінологічної характеристики та профілактики вивчали Ю. О. Андрейко, Л. В. Гудзь, В. М. Колесніченко, А. М. Колодій, В. В. Кострицький, С. В. Красноголовець, О. В. Кубарева, О. В. Лавринович, С. Я. Лихова, Т. П. Матюшкова, М. В. Мазур, Л. П. Медіна, М. І. Мельник, С. А. Мозоль, М. О. Мягков, Н. М. Парасюк, М. Л. Ставнійчук, Ю. М. Тодика, М. І. Хавронюк та ін.

У законодавстві деяких іноземних країн підкуп виборців, учасників референдуму безпосередньо визначено як корупційний злочин (ст. 386 КК Румунії «Корупція серед виборців»). Науковці також розглядають цей склад як один із виявів

політичної корупції. У цьому сенсі для досягнення мети нашого дослідження слід також акцентувати на останніх роботах вітчизняних й іноземних науковців, присвячені дослідженню проблем протидії різним формам незаконного збагачення, а саме: Й. Баучта (Boucht, 2019), С. Бікеліса (Bikelis, 2017), А. Вознюка й А. Титко (Vozniuk, & Tytko, 2019), Д. Дінанті та Д. Д. Я. Таріни (Dinanti, & Tarina, 2019), Р. Жюльєна (Julien, 2018), Х. Нугрохо (Nugroho, 2018), Т. Оке (Oke, 2016), М. Сімонато (Simonato, 2017), С. Чернявського й А. Вознюка (Cherniavskiy, & Vozniuk, 2019), Д. Шварца (Schwartz, 2019) та ін.

Під час виборчих перегонів, напевно, найзухвалішим і наймасовішим порушенням виборчого законодавства, яке цілком може спотворити справедливі результати виборів, є підкуп виборців. І хоча у вітчизняному кримінальному законодавстві таке діяння утворює окремих склад злочину ще з 2014 року, необхідність зміни окремих положень ст. 160 КК України («Підкуп виборця, учасника референдуму») й надалі залишається актуальною, з огляду на ускладнення, які постають на практиці під час їх застосування. Отже, здійснення порівняльно-правового аналізу підкупу виборця, учасника референдуму вбачається в цьому контексті вкрай доцільним.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є компаративістський аналіз положень кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за підкуп виборця, учасника референдуму в пострадянських і європейських країнах задля виявлення переваг, недоліків, акумулювання позитивного міжнародного досвіду та визначення перспектив його використання у вітчизняному законодавстві.

Завдання статті такі:

- з'ясувати місце кримінально-правової норми про підкуп виборця, учасника референдуму в системі Особливої частини кримінального законодавства іноземних країн; встановити наявність у законодавстві країн окремої статті, що встановлює відповідальність за такі злочини;

- окреслити діяння, що становлять об'єктивну сторону підкупу виборця, учасника референдуму відповідно до іноземного законодавства;

- схарактеризувати основні заходи кримінально-правового реагування на аналізовані злочини;

- визначити умови звільнення від кримінальної відповідальності виборців за спеціальними підставами.

Виклад основного матеріалу

Слід зауважити, що не всі науковці поділяють думку про необхідність встановлення відповідальності за підкуп виборця, учасника

референдуму в межах кримінального законодавства. Так, О. В. Зайцева стверджує, що, оскільки окремі факти підкупу виборців не можуть позначитися на результатах голосування загалом, окремий виборець не може завдати суттєвої шкоди інтересам суспільства. Результати голосування зазвичай залежать від десятків, сотень голосів, навіть під час муніципальних виборів. У зв'язку із цим, зауважує вчена, убачається несправедливим застосовувати щодо виборця таку серйозну міру покарання, як кримінальна відповідальність (Zaytseva, 2014, p. 171). Аналогічну позицію обстоює Л. Б. Грогуленко, стверджуючи, що невисокий рівень юридичної грамотності тих, хто бере «виборчий хабар», не завжди дає змогу звичайному виборцю визначити підкуп як протиправне діяння. Кримінальна відповідальність у цьому випадку виявляється надто суворою мірою, оскільки не відповідає наслідкам, які тягне наявність судимості (Grogulenko, 2019, p. 46).

На нашу думку, негативний вплив підкупу виборців недооцінюють зазначені вчені. За офіційними даними, серед розслідувань у сфері виборчих злочинів домінує саме підкуп виборців – 111 проваджень (41 % від загальної кількості) ("Zvit za rezultatamy", 2019). Утім аналіз слідчої судової практики засвідчує, що в умовах сьогодення злочин не знаходить адекватного відображення в кримінальній статистиці, що пов'язано, зокрема, з високою латентністю таких діянь, а отже, радикальною невідповідністю їх реальної кількості й фактів офіційної реєстрації. Водночас така неадекватна оцінка наслідків розглядуваних злочинів може призводити до можливості проникнення у владні структури представників кримінального світу.

Тому слушно видається думка про те, що криміналізація продажу виборцем власного голосу виконує функцію загальної превенції, викликаючи в громадян побоювання з приводу кримінальної відповідальності і тим самим здійснюючи профілактичний вплив на групи індиферентних й умовно лояльних виборців (Devitskiy, & ZNmurov, 2017, p. 297).

Крім того, на підставі аналізу кримінально-правових норм, що закріплюють відповідальність за підкуп виборця, учасника референдуму, санкції за такі злочини є цілком адекватними, тому ці діяння визначають переважно як злочини середньої тяжкості.

Доцільно розпочати дослідження з аналізу місця кримінально-правової норми про підкуп виборця, учасника референдуму в системі Особливої частини кримінального законодавства іноземних країн.

За цим критерієм О. О. Семенюк розглядає кримінальне законодавство іноземних держав у

межах трьох груп: 1) країни, у яких злочини проти референдних прав громадян належать до злочинів проти держави (Австрія, Данія, Латвія, ФРН); 2) країни, у яких ці злочини віднесено до злочинів проти особи й основних прав і свобод громадянина (Азербайджан, Грузія, Киргизстан, Вірменія, Білорусь, Казахстан, Таджикистан, Узбекистан, Естонія, Норвегія, Литва, Туреччина, Болгарія); 3) країни, у яких закріплення злочину в Особливій частині КК відбувається відповідно до особливостей національного кримінального законодавства (Швеція, Швейцарія, Іспанія, Латвія) (Semeniuk, 2012, p. 33).

Проте нам імпонує розподіл країн на дві групи: 1) у яких підкуп виборця (учасника референдуму) розглядають як посягання на конституційні (виборчі, політичні) права громадян; 2) у яких ці злочинні діяння є посяганнями на формування органів державної влади в процесі волевиявлення (Kostytskiy, 2018, p. 60).

Перша група є найчисельнішою. Так, посяганням на конституційні права громадян ці злочини визнані всіма державами пострадянського простору (крім Латвії). Крім того, ця позиція переважає і серед європейських держав (Австрія, Болгарія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Швеція, Швейцарія). До другої групи належать Данія, ФРН, Чехія та Угорщина.

Таке бачення законодавців переважної більшості іноземних країн цілком узгоджується з вітчизняним кримінальним законодавством, з огляду на структуру Особливої частини КК України.

Наступним критерієм для проведення порівняльного аналізу ми пропонуємо обрати наявність у законодавстві країн кримінально-правової норми, що окремо встановлює відповідальність за підкуп виборця, учасника референдуму. Відповідно до законодавчої практики значної кількості держав, цей злочин розглядають як один зі способів учинення перешкоджання здійсненню виборчих прав, права на участь у референдумі.

У переважній більшості пострадянських країн підкуп виборця є підставою кримінальної відповідальності за перешкоджання здійсненню виборчих прав (Азербайджан, Вірменія, Білорусь, Казахстан, Литва, Латвія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан, Естонія).

У кримінальному законодавстві деяких країн останніми роками відбулися зміни в цьому напрямі. Якщо в Україні підкуп виборця, учасника референдуму було винесено в окремий склад злочину, то в Естонії, навпаки, до січня 2015 року, відповідно до ст. 164 Пенітенціарного кодексу Естонії, кримінально караним було визначено вручення або пропонування особі матеріальної винагороди з метою нереалізації нею виборчого права або права голосування чи реалізації зазначеного права на користь певної особи або угруповання (Kolodin, 2015, p. 185).

Згодом ця норма втратила чинність, й одночасно було внесено зміни до ст. 162 ПК Естонії «Перешкоджання вільному здійсненню виборчого права», у диспозиції якої зазначено, що кримінально караним є перешкоджання вільному здійсненню людиною свого права обирати або бути обраним на виборах або права голосування на референдумі, а також обіцянка або надання майна чи інших пільг з метою здійснення впливу на рішення не здійснювати своє виборче право або право голосу чи здійснити його на користь певного вибору. Отже, законодавець Естонії надав перевагу універсальному підходу до визначення кримінально-правової заборони в перешкоджанні вільному здійсненню виборчого права. У цьому сенсі В. В. Кострицький цілком слушно зауважує, що ця норма забезпечує охорону не лише активного й пасивного виборчого права, а захищає також голосування на референдумі, хоча назву статті звужено до кримінально-правової охорони реалізації виборчих прав (Kostytskiy, 2018, p. 62).

Кримінально-правова норма, у якій закріплено відповідальність за підкуп виборця (учасника референдуму), наявна також у законодавстві Грузії, Киргизстану, Молдови й України. Така концепція виявляє аналогію із формами закріплення відповідальності в європейських країнах. Так, ст. 280 КК Швейцарії встановлює відповідальність за «підкуп на виборах» того, хто пропонує особі, яка має право голосу, подарунок або іншу матеріальну вигоду, обіцяє або пропонує їй за те, щоб ця особа проголосувала або вибрала певним чином, брала або не брала участь у референдумі чи іншій ініціативі; того, хто пропонує особі, яка має право голосу, подарунок або іншу матеріальну вигоду, обіцяє або пропонує їй за те, щоб ця особа не брала участі у виборах або голосуванні; того, хто, маючи право голосу, допускає те, що йому обіцяють або пропонують цю вигоду. Такі дії карають тюремним ув'язненням або штрафом (Kolodin, 2015, p. 188).

Стаття 250а КК Польщі встановлює відповідальність у вигляді тюремного ув'язнення строком від 3 місяців до 5 років для кожного, хто має право голосу, приймає майно або особисту вигоду чи перевагу або вимагає їх за голосування певним чином ("Criminal Code", 1997).

Кримінальна норма § 108 b КК ФРН, яка встановлює відповідальність за підкуп виборців, передбачає як підставу для її застосування такі дії: 1) пропозиція подарунка або іншої винагороди; 2) обіцянка подарувати або надати винагороду; 3) надання; 4) вимагання; 5) прийняття обіцянки; 6) отримання (прийняття) подарунків або інші вигоди. Зазначимо, що для наявності складу злочину несуттєво, чи виконав виборець своє зобов'язання під час голосування, що збігається з

баченням українського законодавця. Однак, на відміну від КК України, у нормі КК ФРН передбачено як необхідний конкретно особистісний характер відносин, оскільки проста обіцянка соціальних переваг, що є звичною під час агітаційних кампаній різних політичних сил, не утворює в цьому випадку складу злочину (Pashchenko, 2017, p. 155).

На відміну від законодавчих конструкцій, де підкуп є одним зі способів перешкоджання здійсненню виборчих і референдних прав, у нормах зазначених вище країн предмет підкупу детально регламентовано. Так, у визначенні неправомірної вигоди, відповідно до українського законодавства, наявні ознаки використання міжнародного досвіду, орієнтовані на широкий підхід до визначення цього поняття: кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги або нематеріальні активи, вартість яких перевищує три відсотки розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Встановлення допустимої межі матеріальних витрат, які виключають кримінальну відповідальність за вчинення підкупу, передбачене також і в КК Грузії.

Детально регламентовано відповідальність за підкуп виборця, учасника референдуму в ст. 167а КК Болгарії ("Ugolovnyu kodeks", 1999). Відповідно до цієї норми, найбільш суворо карають діяння, що кваліфікують як «організація пропозиції або надання матеріальної вигоди» чи діяння «особи, яка пропонує або надає матеріальну вигоду особі з метою переконати її реалізувати своє право голосу на користь конкретного кандидата, політичної партії чи коаліції або відповідно голосувати на референдумі». Загалом досліджуваний злочин, відповідно до болгарського законодавства, вирізняється вищою суспільною небезпекою, порівняно з використанням насильства, обману, загрози чи іншого неправомірного способу перешкоджання реалізації свого виборчого права, що засвідчує аналіз санкцій відповідних норм.

Різняться також позиції іноземних законодавців і щодо діянь, які становлять об'єктивну сторону підкупу виборця, учасника референдуму. Так, у КК Молдови та Киргизстану встановлено відповідальність лише за безпосередній вплив на виборця: пропозиція чи надання виборцю грошей, майна, послуг чи інших переваг (ст. 181¹ КК Молдови) ("Ugolovnyu kodeks", 2002) або надання чи розповсюдження матеріальних цінностей або сприяння в отриманні певної посади чи інших благ (ст. 192 КК Киргизстану) ("Ugolovnyu kodeks", 2017). Аналогічна позиція простежується і в законодавстві Румунії та Чехії.

На відміну від кримінального законодавства Німеччини та США, що визначає відповідальність для тих, хто надає і отримує неправомірну вигоду, закон Великої Британії також встановлює покарання тільки для особи, яка підкупляє особисто або за допомогою посередників,

передає предмет підкупу – гроші й інше майно, зокрема здійснює сприяння в наданні певної посади виборцю для того, щоб той на майбутніх виборах проголосував за певного кандидата в депутати або утримався від голосування (Tsytriak, 2012, p. 446).

Натомість в Україні, як і в Грузії, передбачено відповідальність і за пасивний підкуп (відповідальність виборця). Зазначимо, що такий підхід притаманний також законодавству Австрії, Болгарії, ФРН, Норвегії, Нідерландів, Польщі, Швейцарії, Угорщини. У законодавстві Швеції криміналізовано лише дії особи, яка отримує, приймає обіцянку або вимагає одержання неправомірної вигоди за голосування певним чином або за утримання від голосування з публічного питання (§ 8 КК Швеції) ("Criminal Code", 1962).

Пропонуємо також порівняти підходи іноземних законодавців до встановлених санкцій за підкуп виборців, учасників референдуму, адже їхній характер визначає чимало аспектів, що безпосередньо позначаються на ефективності реалізації кримінально-правової норми.

Аналіз відповідних статей кримінального законодавства більшості країн дає підстави для висновку, що за конструктивною ознакою санкції таких норм є альтернативними (позбавлення волі або штраф залежно від учинених діянь).

Дослідник В. В. Кострицький визначає в санкціях КК пострадянських держав дві рубіжні лінії, які спостерігаються щодо визначення максимального строку позбавлення волі: до трьох років (передбачено в країнах Балтії, Грузії, Киргизстані, Білорусі, а також Азербайджані, Таджикистані (за кваліфіковані складі злочину)). Другий рубіж – до п'яти років позбавлення волі як максимальний строк за аналізований злочин (визначений у КК Узбекистану, Молдови, Вірменії, а також КК Білорусі та Киргизстану (за кваліфіковані складі злочину)). Найменший термін позбавлення волі передбачено ч. 1 ст. 159 КК Азербайджану за перешкоджання здійсненню виборчих прав (участі в референдумі) – до шести місяців (Kostytskyi, 2018, p. 72).

Суворістю вирізняється відповідальність за підкуп виборця у КК Норвегії. Зокрема, за підкуп особа, яка шляхом надання або обіцянки вигоди, інших стимулів намагається вплинути на чиюсь поведінку або волевиявлення з громадських питань, утримати від голосування або сприяє цьому, підлягає покаранню у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років. Штрафи можуть застосовувати лише за наявності особливо пом'якшуючих обставин (§ 105) ("The General Civil Penal", 1902).

Гуманним є законодавство Ісландії, у якому, на відміну від низки європейських країн, де підкуп, обман, порушення таємниці голосування карається позбавленням волі на певний термін, неможливістю обіймати публічні посади та професійною

дискваліфікацією, за ці дії призначають лише штраф. На думку І. Ю. Пашенка, зазначене засвідчує відсутність соціальної потреби в обранні інших, більш суворих, мір покарання (Pashchenko, 2017, p. 157).

Утім серед законодавців європейських країн і держав пострадянського простору переважає позиція щодо обов'язкового встановлення за підкуп виборця, учасника референдуму позбавлення волі й штрафу у вигляді основного покарання. Деякі науковці обстоюють думку щодо необхідності виключити санкцію у вигляді штрафу за досліджувані злочини, лишивши його лише як додаткову міру покарання (Kuznetsova, 2008, p. 88).

У цьому контексті слід зауважити, що 13 квітня 2018 року у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект № 8270 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення виборчого законодавства», у якому вперше запропоновано ввести санкцію у вигляді позбавлення волі строком до двох років за отримання виборцем неправомірної вигоди, пов'язаної з реалізацією активного або пасивного виборчого права (ч. 1 ст. 160 КК України). Крім того, відповідальність підвищували шляхом посилення санкції у вигляді позбавлення волі до 6 років у ч. 2 і 3 ст. 160 КК України. Крім суто профілактичної ролі, такі зміни, на думку авторів законопроекту, мають на меті отримання правових підстав для затримання правопорушника та проведення відповідних процесуальних заходів. Згідно з висновком Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, завдяки цим змінам правоохоронці отримають можливість здійснювати негласні слідчі дії та збирати належні докази для притягнення до відповідальності недобросовісних учасників передвиборної боротьби ("Proekt Zakonu", 2019).

Також у законопроекті передбачено можливість застосування спеціального звільнення від кримінальної відповідальності за підкуп виборця, учасника референдуму осіб, які добровільно повідомили правоохоронні органи про вчинення злочинів щодо підкупу виборців і сприяли розслідуванню. На нашу думку, це цілком раціональна пропозиція, що засвідчує міжнародний досвід.

Наприклад, у КК Грузії (ст. 164¹) ("Ugolovnyy kodeks", 1999) таке звільнення можуть застосовувати, якщо у виборчих цілях безпосередньо чи опосередковано було запропоновано або обіцяно передання грошей, цінних паперів, іншого майна, майнового права, надання послуг чи будь-яких інших переваг, участь в уявних, удаваних або інших угодах з метою ухилення від установлених законом обмежень, якщо особа добровільно повідомила про це органу, що здійснює кримінальний процес. Рішення про

звільнення від кримінальної відповідальності в такому разі приймає саме цей орган, а не суд. Зазначений вид звільнення від кримінальної відповідальності є заохочувальною нормою, що має сприяти розкриттю таких високолатентних злочинів, як підкуп виборців, учасників референдуму.

Закріплено цей спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності й у КК Болгарії у випадку інформування відповідного органу влади про такі злочини, як пропозиція чи надання послуги, матеріальної вигоди, організація пропозиції або надання матеріальної вигоди іншій особі за голос на виборах або голосування на референдумі певним чином ("Criminal Code", 1968). Заохочувальна норма аналогічного змісту міститься і в КК Польщі (§ 4 ст. 250a) ("Criminal Code", 1997).

Наукова новизна

Наукова новизна отриманих результатів полягає в удосконаленні теоретичного розуміння міжнародного досвіду кримінально-правової регламентації відповідальності за підкуп виборця, учасника референдуму, здійсненні порівняльно-правового аналізу сучасних світових моделей такої регламентації для врахування позитивного міжнародного досвіду вдосконалення вітчизняного законодавства.

Висновки

Здійснено порівняльно-правовий аналіз норм кримінального законодавства деяких іноземних країн, що встановлюють відповідальність за підкуп виборця, учасника референдуму, за низкою критеріїв. З'ясовано, що законодавство України узгоджене з позицією більшості європейських держав щодо встановлення кримінальної відповідальності за такі злочини в межах окремої норми КК України. Така аналогія виявляється і у віднесенні цього складу у вітчизняному законодавстві до злочинів проти конституційних (виборчих, політичних) прав громадян у контексті дослідження структури Особливої частини КК України. Водночас виявлено розбіжності між українським і європейським законодавством щодо характеру основних заходів кримінально-правового реагування на досліджувані злочини.

Так, європейська практика оперує здебільшого штрафами, що може бути пов'язано з відсутністю соціальної потреби в обранні суворіших мір покарання.

Визнано раціональним, з огляду на високу латентність підкупу виборця, учасника референдуму, запровадити закріплене в законодавстві європейських країн звільнення від кримінальної відповідальності за спеціальними підставами, зокрема, виборців або учасників референдуму, які добровільно повідомили правоохоронні органи про вчинення таких злочинів.

REFERENCES

- Bikelis, S. (2017). Prosecution for illicit enrichment: the Lithuanian perspective. *Journal of Money Laundering Control*, 20(2), 203-214. doi: <https://doi.org/10.1108/JMLC-07-2016-0029>.
- Boucht, J. (2019). Asset confiscation in Europe - past, present, and future challenges. *Journal of Financial Crime*, doi: <https://doi.org/10.1108/JFC-04-2018-0043>.
- Chernyavskiy, S.S., & Vozniuk, A.A. (2019). Zarubizhnyi dosvid pravovoi protyidii nezakonnomu zbahachenniu [Foreign experience of legal counteraction to illicit enrichment]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Law Journal of National Academy of Internal Affairs*, 17(1), 79-89. Retrieved from <https://lawjournal.naiu.kiev.ua/index.php/lawjournal/article/view/1063>. doi: <https://doi.org/10.33270/04191701.79> [in Ukrainian].
- Criminal code of the Kingdom of Sweden. (1962). Site "Legislationline". Retrieved from <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
- Criminal Code of the Republic of Bulgaria. (1968). Site "Legislationline". Retrieved from <https://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/8881/preview>.
- Criminal Code of the Republic Poland. (1997). Site "Legislationline". Retrieved from <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
- Devitskiy, E.I., & ZNmurov, D.V. (2017). Podkup izbirateley: vzgliad kriminologa [Bribery of criminals: the forensic scientist's appearance]. *Vserossiyskiy kriminologicheskii zhurnal, All-Russian criminological journal*, 11(2), 289-298. doi: [https://doi.org/10.17150/2500-4255.2017.11\(2\).289298](https://doi.org/10.17150/2500-4255.2017.11(2).289298) [in Russian].
- Dinanti, D., & Tarina, D.D.Y. (2019). The Punishment of Perpetrators of Corruption with the Approach of the Local Wisdom (Businesses Looking For an Alternative Model of Criminal in Indonesia). *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 6(7), 32-44. doi: <http://dx.doi.org/10.18415/ijmmu.v6i7>.
- Grogulenko, L.B. (2019). Iuridicheskaya otvetstvennost za podkup izbirateley na vyborakh [Legal responsibility for bribery of voters during elections]. *Prolog: zhurnal o prave, Prologue: Law Journal*, 2. doi: <https://doi.org/10.21639/2313-6715.2019.2.6> [in Russian].
- Julien, R. (2018). *Unexplained Wealth Orders (UWOs) Under the UK's Criminal Finances Act 2017: The Role of Tax Laws and Tax Authorities in its Successful Implementation*. 2nd High-Level Conference on High Net-Worth Individuals: The Challenge They Pose for Tax Administrations, FIUs and Law Enforcement Agencies. doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3151969>.
- Kolodin, D.O. (2015). Vidpovidalnist za falsyfikatsiiu vyborchoi dokumentatsii za kryminalnym zakonodavstvom Yevropeyskikh krain [Legal identity for falsification of vibration documents for criminal legislation in Europe]. *Aktualni problemy polityky, Actual problems and policies*, 182-190. Retrieved from <https://www.dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1583/Kolodin.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
- Kostryskiy, V.V. (2018). Kryminalno-pravova kharakterystyka pidkupu vybortsia abo uchashnyka referendumu [The criminal and legal characteristic of bribery of a voter or a referendum participant]. *Candidate's thesis*. Sievierodonetsk [in Ukrainian].
- Kuznetsova, N.N. (2008). Podkup izbirateley: razgranichenie ugovnoy i administrativnoy otvetstvennosti [Bribing Voters: Delineation Criminal and Administrative Responsibility]. *Elektronnyy zhurnal SSRN, Electronic Journal SSRN*. doi: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2551923> [in Russian].
- Nugroho, H. (2018). Reversal burden of proof on corruption in Indonesia. *Problems of Legality*, 140, 175-182. doi: [10.21564/2414-990x.140.121442](https://doi.org/10.21564/2414-990x.140.121442).
- Oke, T. (2016). Money laundering regulation and the African PEP: case for tougher civil remedy options. *Journal of Money Laundering Control*, 19(1), 32-57. doi: <https://doi.org/10.1108/JMLC-01-2015-0001>.
- Pashchenko, I.Iu. (2017). Otvetstvennost za narusheniia izbiratelnykh prav v evropeyskikh gosudarstvakh: sravnitelno-pravovoy aspekt [Responsibility for violation of electoral rights in European states: comparative legal aspect]. *Nauka. Mysl, The science*, 4, 150-166. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/otvetstvennost-za-narusheniya-izbiratelnykh-prav-v-evropeyskikh-gosudarstvakh-sravnitelno-pravovoy-aspekt> [in Russian].
- Proekt Zakonu Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti za porushennia vyborchoho zakonodavstva": vid 6 liut. 2019 r. No. 8270 [Draft Law of Ukraine "On Amendments to Some Legislative Acts of Ukraine on Strengthening Accountability for Violations of Election Law" from February 6, 2019, No. 8270]. (n.d). w1.c1.rada.gov.ua. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63864 [in Ukrainian].
- Schwartz, D. (2019). Ethics of bribery of voters. In *"Political Morality of the Late Scholasticism: Civil Life, War, and Conscience"*. Cambridge: Cambridge University Press. doi: <https://doi.org/10.1017/9781108591522.002>.
- Semeniuk, O.O. (2012). Kryminalno-pravova kharakterystyka porushennia zakonodavstva pro referendum [Criminally-legal characteristic of ruined legislation on the referendum]. *Kyiv* [in Ukrainian].
- Simonato, M. (2017). Confiscation and fundamental rights across criminal and non-criminal domains. In *ERA Forum*, 18(3), 365-379. doi: <https://doi.org/10.1007/s12027-017-0485-0>.
- The General Civil Penal Code of the Kingdom of Norway. (1902). Site "Legislationline". Retrieved from <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

- Tsytriak, V.Ya. (2012). Zarubizhnyi dosvid kryminalizatsii aktivnoho pidkupu [Foreign experience of criminalization of active bribery]. *Derzhava i pravo, State and law*, 56, 444-449. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/64415> [in Ukrainian].
- Ugolovnyy kodeks Gruzii: ot 22 iuliia 1999 g. No. 2287-vs [Criminal Code of Georgia from July 22, 1999, No. 2287-vs]. (n.d). www.legislationline.org. Retrieved from https://www.legislationline.org/download/id/8541/file/Georgia_CC_2009_amOct2019_ru.pdf [in Russian].
- Ugolovnyy kodeks Kyrgyzskoy Respubliki: ot 2 fevr. 2017 g. No. 19 [Criminal Code of the Kyrgyz Republic from February 2, 2017, No. 19]. (n.d.). www.legislationline.org. Retrieved from https://www.legislationline.org/download/id/8264/file/Kyrgyzstan_CC_2016_am2019_ru.pdf [in Russian].
- Ugolovnyy kodeks Respubliki Moldova: ot 18 apr. 2002 g. No. 985 [Criminal Code of the Republic of Moldova from April 14, 2002, No. 985]. (n.d.). www.legislationline.org. Retrieved from https://www.legislationline.org/download/id/8276/file/Moldova_CC_2002_am2018_ru.pdf [in Russian].
- Vozniuk, A., & Tytko, A. (2019). Kryminalno-pravova model protydii nezakonnomu zbahachenniu v Ukraini [The criminal-law model of combating illegal enrichment in Ukraine]. *Visnyk penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy, Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, 2(8), 46-62. doi: <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2019.2.05> [in Ukrainian].
- Zaytseva, O.V. (2014). Vosprepiatstvovanie osushchestvleniiu izbiratelnykh prav grazhdan: deystvitelnye i mnimye kollizii UK RF i KoAP RF [Obstruction of the exercise of citizens' electoral rights: actual and alleged conflicts of the Criminal Code of the Russian Federation and the Code of Administrative Offenses]. *Vestnik Saratovskoy gosudarstvennoy iuridicheskoy akademii, Bulletin of Saratov State Law Academ*, 6, 168-171 [in Russian].
- Zvit za rezultatamy sposterezhennia OPORY na pozacherhovyykh vyborakh narodnykh deputativ Ukrainy 21 lypnia 2019 roku: tendentsii lypnia ta poperedni vysnovky kampanii [OPORA Observation Report on the Early Elections of the People's Deputies of Ukraine July 21, 2019: Trends in July and Preliminary Findings of the Campaign]. (n.d.). www.oporaua.org. Retrieved from <https://www.oporaua.org/report/vybory/parlamentski-vybory/parlamentski-vybory-2019> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Bikelis S. Prosecution for illicit enrichment: the Lithuanian perspective. *Journal of Money Laundering Control*. 2017. Vol. 20. Issue 2. P. 203–214. doi: <https://doi.org/10.1108/JMLC-07-2016-0029>.
- Boucht J. Asset confiscation in Europe – past, present, and future challenges. *Journal of Financial Crime*. 2019. doi: <https://doi.org/10.1108/JFC-04-2018-0043>.
- Чернявський С. С., Вознюк А. А. Зарубіжний досвід правової протидії незаконному збагаченню. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 17 (1). С. 79–89. URL: <https://lawjournal.naiu.kiev.ua/index.php/lawjournal/article/view/1063>. doi: <https://doi.org/10.33270/04191701.79>.
- Criminal code of the Kingdom of Sweden. *Legislationline* : [site]. 1962. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
- Criminal Code of the Republic of Bulgaria (1968, amended 2017). *Legislationline* : [site]. URL: <https://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/8881/preview>.
- Criminal Code of the Republic Poland. *Legislationline* : [site]. 1997. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
- Девицкий Э. И., Жмуров Д.В. Подкуп избирателей: взгляд криминолога. *Всероссийский криминологический журнал*. 2017. Т. 11. № 2. С. 289–298. doi: [https://doi.org/10.17150/2500-4255.2017.11\(2\).289298](https://doi.org/10.17150/2500-4255.2017.11(2).289298).
- Dinanti D., Tarina, D. D. Y. The Punishment of Perpetrators of Corruption with the Approach of the Local Wisdom (Businesses Looking For an Alternative Model of Criminal in Indonesia). *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*. 2019. No. 6 (7). P. 32–44. doi: <http://dx.doi.org/10.18415/ijmmu.v6i7>.
- Грогуленко Л. В. Юридическая ответственность за подкуп избирателей на выборах. *Пролог: журнал о праве*. 2019. № 2. С. 43–47. doi: <https://doi.org/10.21639/2313-6715.2019.2.6>.
- Julien R. Unexplained Wealth Orders (UWOs) Under the UK's Criminal Finances Act 2017: The Role of Tax Laws and Tax Authorities in its Successful Implementation (February 21, 2018). 2nd High-Level Conference on High Net-Worth Individuals: The Challenge They Pose for Tax Administrations, FIUs and Law Enforcement Agencies. 2018. doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3151969>.
- Колодін Д. О. Відповідальність за фальсифікацію виборчої документації за кримінальним законодавством європейських країн. *Актуальні проблеми політики*. 2015. С. 182–190. URL: dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1583/Kolodin.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Кострицький В. В. Кримінально-правова характеристика підкупу виборця або учасника референдуму : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Севродонекськ, 2018. 250 с.
- Кузнецова Н. Н. Подкуп избирателей: разграничение уголовной и административной ответственности. *Электронный журнал ССРН*. 2008. С. 86–88. doi: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2551923>.
- Nugroho H. Reversal burden of proof on corruption in Indonesia. *Problems of Legality*. 2018. No. 140. P. 175–182. doi: [10.21564/2414-990x.140.121442](https://doi.org/10.21564/2414-990x.140.121442).

- Oke T. Money laundering regulation and the African PEP: case for tougher civil remedy options. *Journal of Money Laundering Control*. 2016. No. 19 (1). P. 32–57. doi: <https://doi.org/10.1108/JMLC-01-2015-0001>.
- Пашенко И. Ю. Ответственность за нарушения избирательных прав в европейских государствах: сравнительно-правовой аспект. *Наука. Мысль*. 2017. № 4. С. 150–166. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/otvetstvennost-za-narusheniya-izbiratelnyh-prav-v-evropeyskih-gosudarstvah-sravnitelno-pravovoy-aspekt>.
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення виборчого законодавства: проект Закону України від 6 лют. 2019 р. № 8270. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63864.
- Schwartz D. Ethics of bribery of voters. In «Political Morality of the Late Scholasticism: Civil Life, War, and Conscience». Cambridge : Cambridge University Press, 2019. P. 15–32. doi: <https://doi.org/10.1017/9781108591522.002>.
- Семенюк О. О. Кримінально-правова характеристика порушення законодавства про референдум. Київ, 2012. 212 с.
- Simonato M. Confiscation and fundamental rights across criminal and non-criminal domains. In *ERA Forum*. 2017. No. 18 (3). P. 365–379. doi: <https://doi.org/10.1007/s12027-017-0485-0>.
- The General Civil Penal Code of the Kingdom of Norway (1902, amended 2005). *Legislationline* : [site]. URL: <https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
- Цитряк В. Я. Зарубіжний досвід криміналізації активного підкупу. *Держава і право*. 2012. Вип. 56. С. 444–449. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/64415>.
- Уголовный кодекс Грузии : Закон Грузии от 22 июля 1999 г. № 2287-вс. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8541/file/Georgia_CC_2009_amOct2019_ru.pdf.
- Уголовный кодекс Кыргызской Республики : Закон Кыргызской Республики от 2 февр. 2017 г. № 19. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8264/file/Kyrgyzstan_CC_2016_am2019_ru.pdf.
- Уголовный кодекс Республики Молдова : Закон Республики Молдова от 18 апр. 2002 г. № 985. URL: https://www.legislationline.org/download/id/8276/file/Moldova_CC_2002_am2018_ru.pdf.
- Вознюк А., Титко А. (2019). Кримінально-правова модель протидії незаконному збагаченню в Україні. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 2 (8). С. 46–62. doi: <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2019.2.05>.
- Зайцева О. В. Воспрепятствование осуществлению избирательных прав граждан: действительные и мнимые коллизии УК РФ и КоАП РФ. *Вестник Саратовской государственной юридической академии*. 2014. № 6. С. 168–171.
- Звіт за результатами спостереження ОПОРИ на позачергових виборах народних депутатів України 21 липня 2019 року: тенденції липня та попередні висновки кампанії. URL: <https://www.oporaua.org/report/vybory/parlamentski-vybory/parlamentski-vybory-2019>.

Стаття надійшла до редколегії 26.12.2019

Hryha M. – Ph.D in Law, Senior Researcher Fellow of the Scientific Laboratory on the Problems of Combating Crime of the Educational and Research Institute No. 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4561-712X>

Criminal Responsibility for Bribery of Voters and Referendum Participants: International Experience

*This purpose article is concerning on comparative study of criminal legal provisions on responsibility for bribery of a voter, a referendum participant in post-Soviet and European countries in order to identify advantages and disadvantages, to accumulate positive international experience and to establish prospects for its use in Ukrainian legislation. The place of criminal legal norm on bribery of a voter, a participant of the referendum in the system of Special part of criminal legislation of foreign countries as well as the existence of a relevant separate article in the legislation of countries which established responsibility for these crimes have been determined. Actions that constitute the objective side of bribery of a voter, a referendum participant in accordance with foreign legislation, main measures of criminal response to such crimes and conditions of exemption from criminal responsibility have been outlined. **Methodology.** To achieve this goal, general and special scientific methods have been used. The common dialectical method of scientific cognition was the methodological basis of the study and made possible to analyze various aspects of legislation on criminal responsibility for bribery of a voter, a referendum participant in their development, interconnection and interinfluence. Among The following specific scientific methods have been employed: historical and legal (to clarify some aspects of formation and development of criminalization of bribery of a voter, a referendum participant); system-structural (to establish the place of the norm in question in the structure of Special part of Criminal Code of foreign countries); comparative legal (for comparative analysis of criminal liability regulation for investigated crimes in the legislation of different countries). The*

scientific novelty of the obtained results is in improvement of theoretical understanding of international experience of criminal legal regulation of responsibility for bribery of a voter, a referendum participant, as well as in carrying out the comparative legal analysis of modern world models of such regulation in order to utilize positive international experience in the development of national legislation. **Conclusions.** A comparative legal analysis of the criminal legal norms of certain foreign countries, where responsibility for bribery of a voter, a participant of a referendum is established, has been carried out with regard to a number of criteria. As a result of the research, it was found that Ukrainian legislation is consistent with the vast majority of those in European countries that stipulated criminal responsibility for such crimes within a separate norm of the Criminal Code. In addition, such an analogy is also evident in the classification of this body of crime in the domestic legislation as crime against the constitutional (electoral, political) rights of citizens in the context of study of structure of Special Part of Criminal Code. At the same time, Ukrainian and European legislation discrepancies have been revealed namely concerning nature of the main measures of criminal legal response to crime in question. European practice mainly operates with penalties, which may to some extent be caused by the absence of a social need to choose more severe punishment. It was found reasonable, given the high latency of bribery of a voter, a referendum participant, to introduce the norm of exemption from criminal responsibility on special grounds in many European countries, in particular concerning voters and referendum participants who voluntarily revealed such acts to law enforcement agencies.

Keywords: bribery; voter; participant; referendum; international experience; criminal responsibility; legislation.